

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

З економічної теорії

на тему:

«Вплив державного боргу на економічну активність»

Студентки 2 курсу ОДС-21 групи
Хомин Ю.М

Науковий керівник:
к.е.н. Чирак І.М

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ECTS _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3-4
1. Теоретико-методологічні засади дослідження державного боргу.....	5-7
2. Макроекономічний аналіз впливу державного боргу на економічну активність України.....	8-15
3. Механізм управління державним боргом з метою покращення його впливу на економічну активність країни.....	16-22
ВИСНОВКИ.....	23-24
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	25

ВСТУП

Актуальність дослідження. Державний борг — сукупні боргові зобов'язання держави перед усіма кредиторами (юридичними та фізичними особами, іноземними державами, міжнародними організаціями, тощо). Державний борг складається із заборгованості центрального уряду, регіональних та місцевих органів влади, а також боргів усіх корпорацій з державною участю, пропорційною частці держави в їх капіталі. Однією із головних причин існування боргу є дефіцит державного бюджету та платіжного балансу країни. Задля покриття боргу здійснюється як зовнішні так і внутрішні запозичення, як основне джерело фінансування бюджетних дефіцитів, що в свою чергу призводить до появи державного боргу. При збільшенні значних розмірів боргу, особливо коли, його величина перевищує 60% від річного обсягу ВВП (за міжнародними стандартами), держава-боржник може позбутись стабільної фінансової безпеки, а постійне його зростання, призведе до неефективного управління, яке в свою чергу призведе до дефолту країни.

Стосовно України – то в свою чергу державний борг є однією із основних фінансових країн тому, що кожні наступні грошові запозичення збільшують розмір державної боргу. Впродовж досліджуваного періоду в Україні існує тенденція до зростання державного боргу, при чому швидкими темпами - за 5 останніх років його сума зросла у 4 рази. Станом на кінець грудня 2017р. загальний обсяг боргу становив 2 141 674,4 млрд.грн., а 2011р. - 473,19 млрд.грн. З кожним роком проблема державної заборгованості все більше загострюється.

Актуальність проблеми державного боргу посилюється чималими розмірами внутрішнього і зовнішнього боргів, а також зростанням витрат на його обслуговування. Досліджуючи проблему державного боргу на ефективність розвитку економіки вона завжди була в центрі уваги економічної думки.

Дослідженням проблеми державного боргу займалися такі західні економісти: М. Браунриг, С. Вайнтрауб, Х. Джонсон, О. Екстайн, Дж. Кейнс, А.

Лаффер, А. Лернер, Р. Масгрейв, Д. Рікардо, А. Сміт, М. Фрідман та інші. Також можна відмітити теж і українських вчених в працях яких висвітлюється теоретичні основи державного боргу: Т. Г. Бондарук, О. Д. Василик, А.С. Гальчинській, В.В. Козюк, В.В. Корнеєв, Г. В Кучер, О. В. Плотніков, О.С. Полікарпова, В.О. Степаненко, В. М. Суторміна, В. М. Федосов [1].

Мета даної роботи - дослідити особливість впливу державного боргу на економічну активність.

Об'єкт дослідження - фінансово-економічні взаємовідносини, які виникають у процесі формування, використання, погашення й обслуговування державного боргу між державою та її кредиторами.

Предметом курсової роботи виступає державний борг України.

Досягнення мети дослідження зумовило необхідність виконання таких **завдань**:

1. Дослідити теоретико- методологічні засади дослідження державного боргу.
2. Проаналізувати макроекономічний аналіз впливу державного боргу на економічну активність України.
3. Дослідити механізм управління державним боргом з метою покращення його впливу на економічну активність країни.
4. Запропонувати варіанти розв'язання боргової проблеми країни.

У процесі дослідження використовувались наступні **методи**: порівняльний, аналізу та синтезу, обробка даних та графічне представлення результатів здійснювалось за допомогою MS Excel 2013.

Інформаційною базою даного дослідження є: навчальні посібники вітчизняних та зарубіжних авторів, періодична література, статистична інформація. При написанні роботи було використано звітні дані Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національного банку України.

Структура роботи - вступ, основна частина, яка складається з трьох розділів, висновки, список використаної літератури.

1. Теоретико-методологічні засади дослідження державного боргу.

На сьогодні існування державного боргу є об'єктивно обумовленим явищем для країн з ринковою економікою. У період трансформації економіки питання державного боргу є досить актуальним. Формування державного боргу є наслідком використання державою кредитних ресурсів. Причиною виникнення державного боргу є неспроможність країни функціонувати на власні кошти, а причиною його зростання – невміння використовувати ефективно позикові фінансові ресурси. Переважна кількість вчених сходяться до того що державний борг є негативним явищем, яке є загрозою для фінансової безпеки країни та економіки країни. Проте, взявши до уваги світовий досвід, можна зазначити, що є багато випадків, де накопичуються державний борг, але економіка країни не стоїть на місці, не ослаблюється, а навпаки динамічно розвивається. Згідно даних МВФ лідером серед країн-боржників є Японія. На даний час, одними із найбільш розвинутих країн з чималим державним боргом є США, Канада, держави Єврозони (Франція, Іспанія, Бельгія). [7]

Аналізуючи теорії щодо визначення сутності та формування державного заборгованості слід виділити кілька основних поглядів, які утворились в рамках таких наукових шкіл: меркантилістська, класична школа політекономії, кейнсіанська, монетаристська. Щоб розглянути наглядно розглянути державний борг за допомогою теорій державного боргу: Адам Сміт розглядав державний борг- це негативне явища, через яке приватний капітал який йде на освіту і на виплати цього боргу. Тому на думку Адама Сміта державний бог- зменшує валове нагромадження капіталу за рахунок ефекту фіскального витіснення. Кейнсіанська теорія розробила інший підхід до державного боргу виходячи насамперед з ідеї функціональних фінансів. Відповідно до цього підходу розміри державного боргу лише відображають стан бюджету, збалансованого

на циклічній основі. Однак критики такого підходу вказують, що збалансувати бюджет протягом усього циклу технічно складно, так як важко передбачити тривалість і розмах фаз циклу (наприклад, чи знаходиться економіка в стані підйому і йому не слід заважати зменшенням державних витрат або економіка вже увійшла в фазу буму, який необхідно охолоджувати зниженням державних видатків. Другий напрямок обґрунтовується кейнсіанським підходом до посилення державного регулювання сукупного попиту і пропозиції, стимулювання споживання в довгостроковому періоді, що спонукає розглядати державний борг в контексті “ефективного попиту” та його стимулювання.

Якщо доходи перевищують над видатками, тоді виникає профіцит, що може бути спрямованим на покриття державного боргу. **Державні позики** – це кредитні відносини між державою та фізичними і юридичними особами, в результаті яких держава одержує обумовлену суму грошових коштів на визначений термін за встановлену плату, вони є розповсюдженою формою мобілізації фінансових ресурсів. Розмір державної позики включається в суму державного боргу країни. Державні позики з одного боку, спричинені дефіцитом державного бюджету, з іншого – обумовлюють подальше збільшення дефіцитності бюджету, що пов'язано з виплатою процентів по раніше випущених позиках, необхідністю сплачувати капітальну суму боргу.

Дефіцит- це перевищення видатків на доходами

Основними джерелами покриття державного боргу є:

1. Державні зовнішні та внутрішні запозичення.
2. Внутрішні та зовнішні запозичення органом місцевого самоврядування з дотриманням умов, визначеним бюджетним кодексом.

Причинами дефіциту державного боргу є:

1. Державний дефіцит може бути пов'язаний з необхідністю здійснення масштабних інвестицій у народне господарство, де є виправданий дефіцит.
2. Дефіцит державного бюджету виникає внаслідок надзвичайних ситуацій, соціально-політичних чи інших ситуацій.

3. Бюджетний дефіцит може проектувати кризові явища в країні.

Дефіцит державного бюджету призводить до державного боргу. В свою чергу державний борг поділяється на: зовнішній та внутрішній борг. Зовнішній державний борг- це борг іноземним державам, організаціям і окремим особам, які покриваються цінними товарами, послугами та державним майном.

Внутрішній державний борг- це борг держави своєму населенню, які тримають внутрішні державні облігації. У дослідженні даного питання слід відмітити сучасних українських науковців. В.М. Федосов наводить переваги фінансування державного боргу за рахунок запозичень. По-перше, підвищується фінансова безпека держави, по-друге, зростання касового виконання бюджету, і, по-третє, можливість контролювати інфляційні процеси. Також він зазначає, що внутрішній борг є позитивним явищем аніж зовнішній, адже не відбувається вплив капіталу за межі держави, тобто фінансовий потенціал країни не знижується. В.В. Козюк стверджує, що державний борг являє собою загальну суму емітованих, але не погашених позик з нарахованими відсотками, а також прийнятих державою на себе у відповідний спосіб зобов'язань.

Висновком позицій економічних шкіл та окремих вчених-науковців щодо формування державного боргу можна стверджувати, що більшість з них вважають що боргове фінансування є важливою складовою макроекономічної політики. Щоб запобігти кризовій ситуації у сфері державного кредиту, необхідно вдосконалювати систему управління державним боргом на основі розробки стратегії управління кредитними зобов'язаннями. Головною метою стратегії державного кредиту, зокрема зовнішнього, є визначення оптимальної структури та обсягу державного боргу з метою зниження вартості обслуговування боргу і мінімізації ризику, який виникає при отриманні кредитів.

2. Макроекономічний аналіз впливу державного боргу на економічну активність України.

Відповідно до статті 2, Пункту 20 Бюджетного кодексу України, Державний борг - загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення. [3].

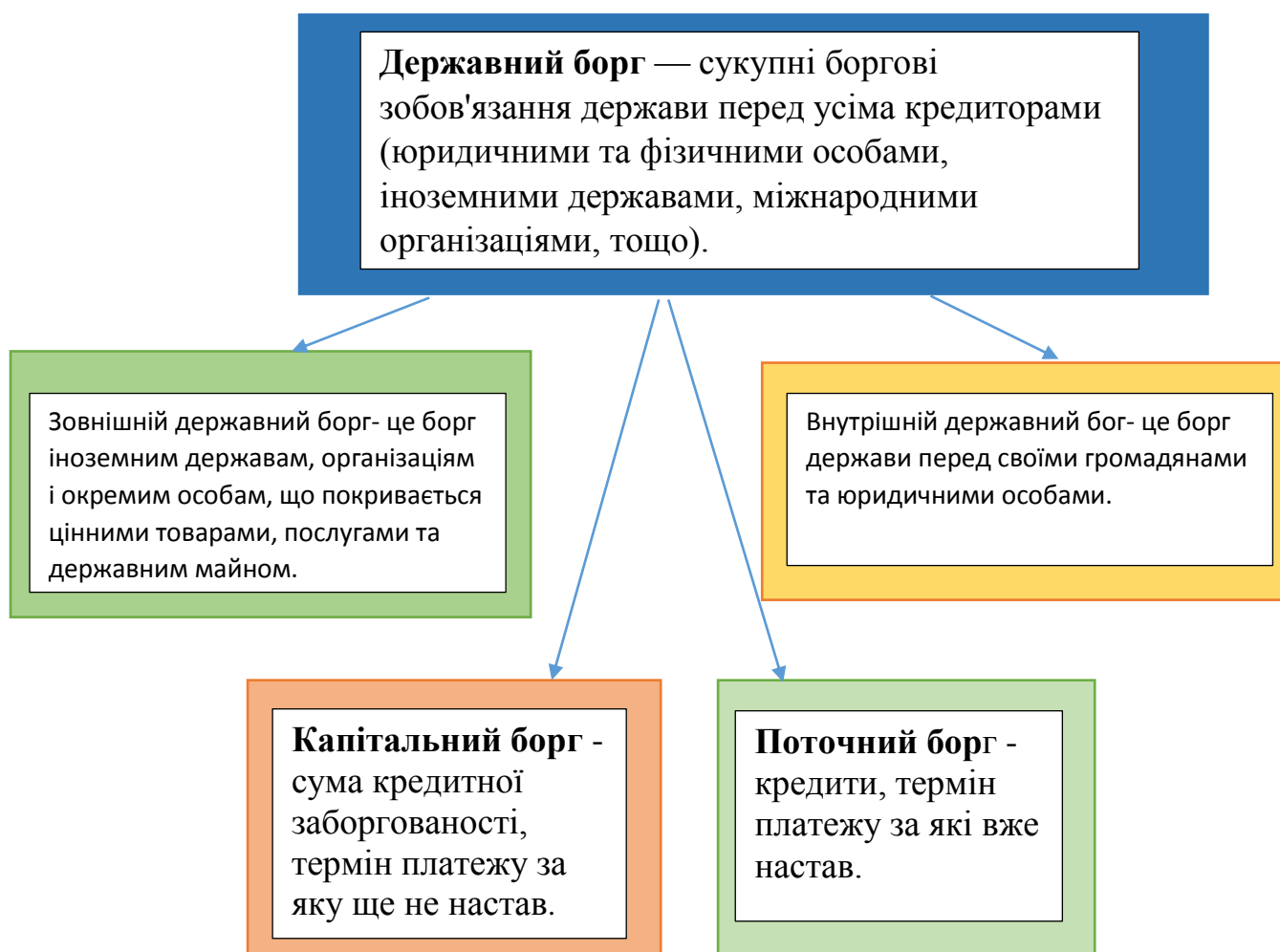

Рис 2.1. Структура державного боргу

Джерело: автор склав самостійно на основі [9]

Державний борг як економічна категорія визначає економічні відносини держави як позичальника з її кредиторами (резидентами та нерезидентами) з приводу перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на умовах строковості, платності та повернення. В середньому державний борг в країнах Європи, наприклад, становить приблизно половину річного ВВП. Не можна порівнювати абсолютні величини боргу різних країн. Має значення насамперед спроможність повертати борги. Тому першочерговим завданням уряду є стабілізація не боргу як такого, а відношення “борг – ВВП”. Якщо ВВП стабільно зростає, то відношення “борг – ВВП” може залишатися сталим, навіть коли державний борг зростає. Якщо ж темпи зростання боргу прискорюються, а темпи зростання ВВП зменшуються, то процес нагромадження боргу стає небезпечним. Серед економістів існують дві точки зору з питання про вплив зовнішнього та внутрішнього державного боргу на розвиток економіки в цілому. Ті, хто виступає проти державного боргу, наводять наступні аргументи:

а) державний борг віддає сьогодні в заставу майбутні доходи і лягає тягарем на наступні покоління. Ситуація загострюється, якщо взяті у борг кошти держава використовує не для капіталовкладень у перспективні галузі, а для поточного споживання. В майбутньому для покриття боргу треба буде або збільшувати податки, або зменшувати соціальні витрати;

- оскільки державні витрати – непродуктивні, то і позики для їхнього фінансування – нерозумні;
- якщо держава починає позичати, вона вже не зійде з цього шляху доти, доки не стане банкрутом;
- державні позики не є бажаними, якщо вони здійснюються не з надлишкових резервів приватного сектору.

Прихильники державного боргу стверджують, що:

- державний борг – це практично кредит, за допомогою якого створюються нові обсяги капіталу, що забезпечують економічне зростання;

- великий державний борг збільшує витрати і споживання – отже, він стимулює зростання виробництва;
- громадяни хочуть надійно вкласти свої гроші – цю можливість і надає їм держава, коли випускає та продає державні цінні папери.[5]

Неефективне використання залучених позик може призвести до зростання обсягу державного боргу. У багатьох країнах в бюджетному законодавстві визначена гранична межа величини державного боргу, досягнення якої сигналізує про небезпеку для всієї сфери державних фінансів. В "Бюджетному кодексі України" подібний параметр визначений і для нашої держави: величина державного боргу не повинна перевищувати критичну межу, яка складає 60 % обсягу валового внутрішнього продукту. Але не дивлячись на протилежність поглядів, більшість економістів погоджується із твердженням, що внутрішній борг менш тяжкий для держави, ніж зовнішній, як з точки зору національних почуттів, так і з точки зору економіки (сплачені проценти та основна сума боргу залишаються “працювати” в межах національної економіки). Повернення великих обсягів зовнішнього боргу передбачає значне збільшення експорту товарів та послуг, що може привести до небажаних змін обмінного курсу.

Стабілізація в цьому випадку вимагає передачі частини національних ресурсів решті світу. Тому питання приналежності боргу є досить важливим. На сьогоднішній день економіка України розвивається у складних умовах кризи грошово-кредитної системи та державних фінансів. Наслідки такого процесу відображаються у зростанні державного боргу, дефіциту бюджету, наявності високого рівня інфляції, дефіциті фінансового капіталу як на макрорівні так і на мікрорівні, падінні загального рівня ВВП. Для більшого огляду питання державного боргу в Україні та щоб зробити висновки необхідно дослідити статистичні дані за 5 років.

Таблиця 1

Показники державного та гарантованого державою боргів України за

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Показник						
Загальна сума державного та гарантованого державного борг	584,79	1100,83	1572,18	1929,76	2 141,67	2 112,78
Державний борг	480,22	947,03	1334,27	1650,83	1 833,71	1 827,46
Внутрішній	256,96	461,00	508,00	670,65	753,40	756,27
Зовнішній	223,26	486,03	826,27	980,19	1 080,31	1 071,19
Гарантований державою борг	104,57	153,80	237,91	278,93	307,96	285,31
Внутрішній	27,13	27,86	21,46	19,08	13,28	12,26
Зовнішній	77,44	125,94	216,45	259,84	294,68	273,04

2013-2018рр., у млрд.грн.

Джерело: складено автором на основі даних [4]

Проаналізувавши статистичні дані, які представлені в Таблиці 1, можемо стверджувати те, що на кінець 2013 року борг України становив 584,79 млрд. грн. Державний внутрішній борг – 256,96 млрд. грн перевищував державний

зовнішній борг на 33,7 млрд. грн. Гарантований державний борг станом на 2013 рік становив 104,57 млрд.грн. Зокрема, внутрішній гарантований державний борг становив 27,13 млрд. грн. а зовнішній гарантований державний борг у 50,31 більший - 77,44.

За період 2013-2018 загальна сума державного та гарантованого боргу зросла до 2112,78 млрд. грн. Особливо з 2014 року. Це можна пояснити тим що Україна перебувала у стані важкої політичної кризи відбувався та відбувається і сьогодні військовий конфлікт на сході країни – це потребувало залучення додаткових фінансових ресурсів з метою забезпечення обороноздатності країни. Наступною причиною такого різкого зростання є різке зниження виробництва, що пов'язана з втратою АР Крим, частин Луганської та Донецької областей, які мали суттєвий вплив на економіку країни та виробництва, тому що ці регіони, це одні з найбільш промислово-розвинутих регіонів України.

Суттєвий вплив на збільшення державного боргу спричинила девальвація гривні на початку 2014 року, а також чималі "позабюджетні" витрати (основний із яких – це субсидування «дешевої комуналки»), що склали 9.0% ВВП та підтримка НАК «Нафтогаз України». Не дивлячись на слабку економічну ситуацію в країні держава мусила виконувати свої соціальні зобов'язання (виплата соціальних допомог, пенсій, стипендій та ін.), що й зумовило необхідність у позиках.

Підвищилася сума зовнішнього державного боргу призведе до збільшення виплати боргу. Станом на 2018 рік зовнішній державний борг становить 1 071,19, а внутрішній державний борг у 314,92 млрд. грн. менший – 756,27 млрд. грн. Якщо брати до уваги гарантований державний борг то він зріс до 285,31 млрд. грн. Можна стверджувати що, динаміка зростання державного гарантованого боргу в основному є позитивною. Тобто зобов'язання виконуються вчасно перед кредиторами. За період 2013–2018 рр. динаміка зростання зовнішнього державного боргу характеризується стабільними швидкими темпами зростання. З 2015-2017 рік- це період найбільшого приросту боргу України. Збільшився державний борг із-за необхідності

фінансувати дефіцит державного бюджету, що супроводжується чималими витратами на забезпеченість армії та на погашенням боргу. По впливала на зростання державного боргу і активна капіталізація державних банків, зокрема перехід у державну власність ПАТ КБ "ПриватБанк" та наданням кредиту ФГВФО, що пов'язане із скороченням його фінансових ресурсів – залишки зменшились більш ніж на 70%, що спричинило потребу у кредиті величиною близько 8 млрд. грн. До зростання загального державного боргу призводила саме зовнішня заборгованість, за рахунок позичок у МВФ, ЄС, США, ЄБРР та інших кредиторів.

Розглянемо динаміку сукупного державного боргу і ВВП України з 2009 по 2018 рр. (млн. грн.)

Таблиця 2

<i>Державний борг (усього)</i>	<i>Валовий продукт (ВВП)</i>	<i>внутрішній держборг / ВВП</i>
на 31.12.2009 316 885	за 2009 913 345	34.7%
на 31.12.2010 432 235	11535136.4% за 2010 1 082 569 169 224	18.5% 39.9%
на 31.12.2011 473 122	40886 9.5% за 2011 1 316 600 234 031	21.6% 35.9%
на 31.12.2012 515 511	42389 9.0% за 2012 1 408 889 922 89	7.0% 36.6%
на 31.12.2013 584 114	68604 13.3% за 2013 1 454 931 460 42	3.3% 40.1%
на 31.12.2014 1 100 564 516 450 88	88.4% за 2014 1 566 728 111 79 77	7.7% 70.2%
на 31.12.2015 1 572 180 471 616 42	9.9% за 2015 1 979 458 412 730 26	3.3% 79.4%
на 31.12.2016 1 929 759 357 579 22	7.7% за 2016 2 383 182 403 724 20	4.4% 81.0%
на 31.12.2017 2 141 674 211 916 11	1.0% за 2017 2 982 920 599 738 25	2.2% 71.8%
на 30.09.2018 2 112 769-28906	-1.3% за 2018	

Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України з 2009 по 2018 рік.

Особливо критичним для боргової стійкості є зростання сукупних боргових платежів у середньостроковій перспективі, що значною мірою може спровокувати кризу неплатоспроможності держави (за умови невизначеності

щодо подальшого кредитування МВФ та сповільнення економічного зростання внаслідок негативного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників): за попередніми даними у 2019 р. їх загальний обсяг перевищуватиме 339 млрд грн, а у 2020 р. – 341 млрд грн. Виплати України за борговими зобов'язаннями впродовж 2018- 2022 рр. (без погашення тзв. «боргу Януковича» та додаткових виплат власникам реструктуризованих у 2015 р. облігацій у разі перевищення зростання ВВП України 3-4 % на рік) оцінюються на рівні 64,2 млрд. дол. США, у тому числі 35,5 млрд дол. США – за внутрішнім і 28,7 млрд дол. США – за зовнішнім боргом. У 2018 р. боргові виплати України складуть 10,9 млрд дол. США, у 2019 р. – 11,6 млрд дол. США, у 2020 р. – 13,7 млрд дол. США, у 2021 р. – 14,1 млрд дол. США, у 2022 р. – 13,9 млрд дол. США. Зменшенню боргового навантаження сприятиме здійснення Національним банком України та Міністерством фінансів України правочину з державним боргом (репрофайлінгу) у вересні 2017 р шляхом обміну облігацій внутрішніх державних позик (ОВДП), що є у власності Національного банку, на нові ОВДП, погашення яких відбуватиметься рівномірно (приблизно по 12 млрд грн щороку) до 2047 р. Також варто наголосити, що наявність одночасно облігацій з фіксованою та плаваючою ставками забезпечить диверсифікацію відсоткового ризику.

Причини цього криються у відсутності комплексної системи управління фіскальними ризиками, пов'язаними з діяльністю суб'єктів господарювання, що негативно впливає на стійкість державних фінансів та перерозподіл бюджетних ресурсів відповідно до пріоритетів державної політики. Існуючі норми щодо здійснення запозичень державними підприємствами не передбачають достатніх механізмів захисту від прямих та умовних фіскальних ризиків, що сформувались, зокрема, через: відсутність повної інформації щодо причин їх виникнення та бази даних стосовно реального стану фінансових результатів діяльності; недостовірність (приховування) даних щодо джерел забезпечення (земельних активів та комерційної нерухомості) кредитів; низький рівень оцінки кредитоспроможності державних підприємств та організацій. Такий стан

є ризиковим в частині можливого збільшення втрат державного бюджету, зумовлених як недоотриманням доходу у формі комісії за надання державних гарантій, так і необхідністю «резервування» значної частини бюджетних коштів на можливе покриття гарантійних виплат.

Зберігається тенденція щодо утримання відсоткового ризику як показника підвищення вартості боргу оскільки зміни відсоткових ставок боргу як у національній, так і в іноземній валюті є чинником впливу на вартість обслуговування боргу як щодо нових випусків при рефінансуванні боргу з фіксованою ставкою, так і для боргу з плаваючою ставкою на дати перегляду ставок. Ймовірність посилення боргового тягара в середньостроковій перспективі внаслідок реалізації потенційних ризиків проведеної реструктуризації боргу, яку уряд завершив практично за всіма зовнішніми зобов'язаннями, передбаченими змістом боргової операції, зокрема: списання 20 % основного боргу на суму 3,6 млрд дол США та реструктуризація частини боргу обсягом близько 15 млрд дол США (обміну поточних на 9 нових серій єврооблігацій) з перенесенням термінів їх погашення з 2015-2023 рр. на 2019-2027 рр.

Це дало змогу зменшити тягар боргових виплат у найскрутніший для державних фінансів період. Однак послаблення боргового навантаження було тимчасовим і від термінованим, а збільшення вартості реструктуризованих боргових інструментів за умовами боргової операції до 7,75 % та прив'язка виплат за 20 новими цінними паперами до темпів зростання ВВП, за оцінками експертів²⁹, замість списаних 3,6 млрд дол. США зобов'яже виплатити кредиторам 15 % або 40 % номінального приросту ВВП впродовж 20 років, якщо темпи зростання реального ВВП перевищуватимуть 3 % та 4 % відповідно. За оцінками UIF30, додаткові виплати власникам реструктуризованих облігацій при зростанні економіки України на 4,0-4,5 % на рік у 2022-2027 рр. сума компенсацій кредиторам складе 2,5 млрд дол США, що становить додаткову загрозу фінансовій сфері та економіки загалом.

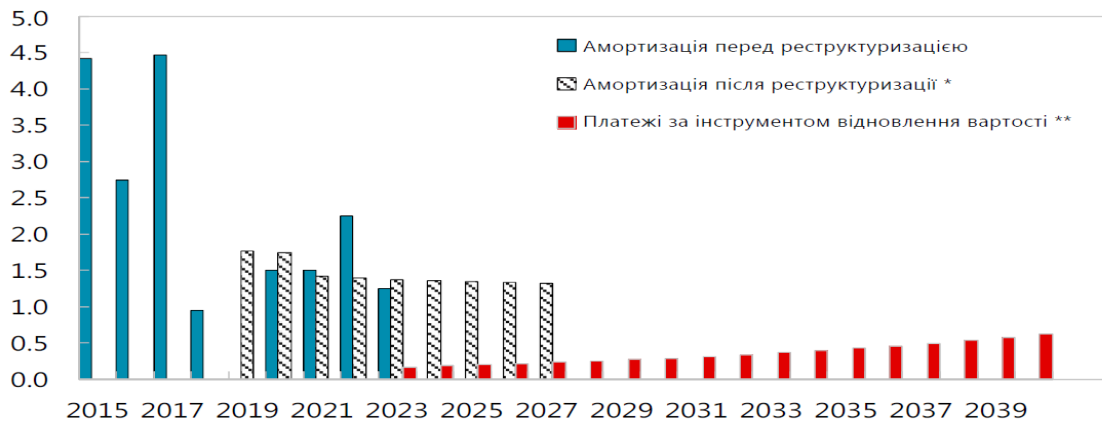

Рис. 2.2 Прогнозна динаміка погашень і виплат, розрахована фахівцями

3. Механізм управління державним боргом з метою покращення його впливу на економічну активність країни.

Управління державним (місцевим) боргом - сукупність дій, пов'язаних із здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням державного (місцевого) боргу, інших правочинів з державним (місцевим) боргом, що спрямовані на досягнення збалансованості бюджету та оптимізацію боргового навантаження. Метою управління державним боргом є забезпечення стабільного розвитку економіки; підвищення темпів зростання валового внутрішнього продукту; стримування інфляції; стимулювання залучення іноземних інвестицій; стимулювання розвитку підприємницької діяльності за допомогою формування достатніх обсягів кредитних ресурсів; фінансове забезпечення соціальної сфери.

Основними завданнями, які вирішуються у процесі управління державним боргом виступають наступні:

1. пошук ефективних умов запозичення коштів з точки зору мінімізації вартості боргу;

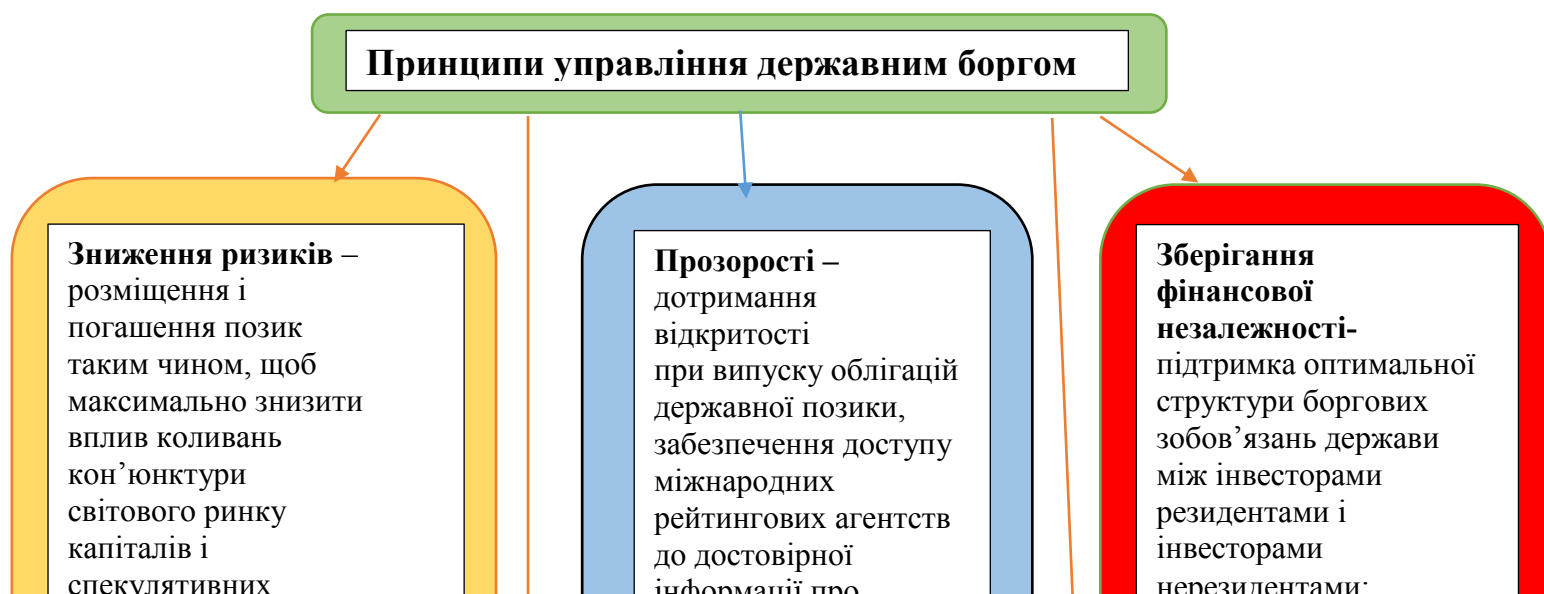

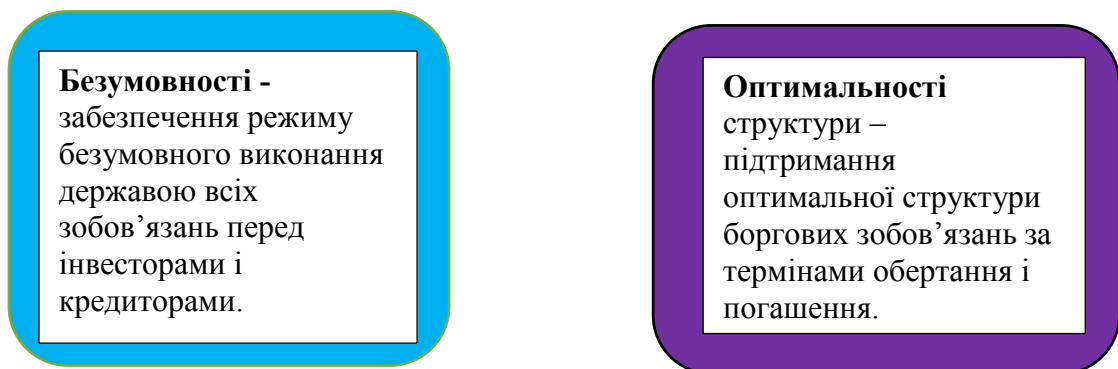
2. контролювання щодо ефективного та цільового використання залучених коштів, державних кредитів і гарантованих позик;
3. підтримання належного рівня боргової безпеки;
4. визначення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями за умови збереження фінансової рівноваги в країні;
5. дотримання усіх зобов'язань перед кредиторами: здійснення вчасної оплати боргу та відсотки;
6. забезпечення стабільного валютного курсу та стійкості фондового ринку. [11]

Основними аспектами управління державним боргом:

1. Визначення оптимального співвідношення між внутрішнім та зовнішнім запозиченням та умови зберігання фінансової рівноваги, в країні та її фінансової незалежності щодо кредиторів.
2. Пошук ефективних варіантів та умов залучення.
3. Суворий контроль ефективного та цільового забезпечення залучених позик
4. Забезпечення стабільності валютного курсу і фондового ринку країни.

При тісному співробітництві Кабінету Міністрів, Міністерства фінансів, Національного банку та Державного казначейства України реалізується управління державним боргом. Основною функцією уряду виступає затвердження стратегічних напрямів боргової політики. Для ефективного управління державним боргом необхідно дотримуватись основних принципів, які відображені на рис. 3.1.

Джерело: складено автором на основі[10]

Рис. 3.1 Принципи управління державним боргом.

Основними аспектами управління державним боргом:

1. Визначення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями та умови зберігання фінансової рівноваги, в країні, та її фінансової незалежності щодо кредиторів.
2. Пошук ефективних варіантів та умов залучення.
3. Гарантування та забезпечення своєчасної повної сплати суми основного боргу.
4. Суворий контроль ефективного та цільового забезпечення залучених позик.
5. Забезпечення стабільності валютного курсу і фондового ринку країни.

Для ефективного управління державним боргом потрібно дотримуватись наступних принципів:

- *безумовності* – забезпечення режиму безумовного виконання державою всіх зобов'язань перед інвесторами і кредиторами, які держава, як позичальник, прийняла на себе при укладанні договору позики;

- *зниження ризиків* – розміщення і погашення позик таким чином, щоб максимально знизити вплив коливань кон'єктури світового ринку капіталів і спекулятивних тенденцій ринку цінних паперів на ринок державних зобов'язань;
- *оптимальності структури* – підтримання оптимальної структури боргових зобов'язань за термінами обертання і погашення;
- *зберігання фінансової незалежності* – підтримка оптимальної структури боргових зобов'язань держави між інвесторами-резидентами і інвесторами-нерезидентами;
- *прозорості* – дотримання відкритості при випуску позик, забезпечення доступу міжнародних рейтингових агентств до достовірної інформації про економічний стан у державі для підтримки високої кредитної репутації і рейтингу держави-позичальника.

У процесі управління державним боргом необхідно враховувати економічну та політичну ситуацію в державі, рівень інфляції, ділову активність суб'єктів підприємницької діяльності, ступінь ризику країни щодо неповернення боргу тощо.

Також до принципів (основних правил) управління державним боргом відносять:

- забезпечення потреб держави у позикових ресурсах;
- мінімізації витрат з урахуванням ризиків;
- розвитку і підтримки внутрішнього ринку державних цінних паперів;
- дотримання стратегії управління державним боргом;
- обов'язковості виконання зобов'язань за державним боргом своєчасно і в повному обсязі;
- врахування умовних зобов'язань держави;
- безпеки – забезпечення рівня державного боргу та умовних зобов'язань на економічно безпечному рівні (передбачає такий рівень, за якого можливим є виконання зобов'язань);

- економічної обґрунтованості рішень, що приймаються, - державні запозичення, надання державних гарантій, погодження запозичень місцевих бюджетів і «державних підприємств (як там у нас звучить)» та інші операції, пов'язані з управлінням державним боргом, мають бути обґрунтованими з відповідними розрахунками їх доцільності та наслідків;
- координації політики управління державним боргом з фіскальною та грошово-кредитною політиками;
- прогнозованості і планування – рішення при управлінні державним боргом приймаються на основі обґрунтованих планів та прогнозів щодо потреб держави у фінансових ресурсах та розвитку макроекономічних показників;
- прозорості і публічності – інформація про управління державним боргом (в тому числі, про умови державних запозичень, про здійснені платежі, методологію розрахунків) є публічною та обов'язково оприлюднюється;
- самостійності – держава не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями органів місцевого самоврядування, господарюючих суб'єктів державного сектору економіки, та суб'єктів господарювання приватного сектору – резидентів України (в тому числі, фінансового, банківського);
- обліку і підзвітності – всі операції стосовно управління державним боргом відображаються в обліку; перевіряються відповідно до чинного законодавства; звітуються; оприлюднюються;
- ефективності – забезпечення мінімальних витрат держави на погашення і обслуговування державного боргу при максимально можливих вигодах для суспільства;
- відповідальності – посадові особи, які беруть участь в управлінні державним боргом, несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства України.

З метою більш ефективного регулювання та покращення боргового становища держави необхідно приділити увагу таким рекомендаціям:

1. На сьогоднішній день в Україні використовується урядова модель управління боргом, проте вона не характеризується ефективністю, так як існує значна корумпованість уряду. В багатьох країнах Європи запроваджена агентська модель - була б більш прийнятною для нашої держави. Її суть полягає в тому, що створюється окрема структура щодо управління державним боргом, хоч вона і підпорядковуватиметься Міністерству фінансів України, проте буде відокремленою і матиме багато повноважень суто на рахунок обслуговування та управління боргом. Така модель дозволить більш ефективно та оперативно проводити боргову політику. [9]

2. Запровадження заходів з подолання бюджетних дисбалансів шляхом продовження бюджетної консолідації, зокрема, підвищення доходів державного бюджету за рахунок покращення адміністрування податків та митних платежів, боротьби з корупцією, тінізацією економіки, впровадження механізму верифікації одержувачів всіх видів соціальних пільг;

3. Стимулювання тих галузей економіки, які можуть швидкими темпами прискорити соціально-економічний розвиток держави - спрямування коштів у галузі міської та транспортної інфраструктури, енергетики і енергозбереження;

4. Підвищення ефективності здійснення запозичень шляхом оптимізації умов залучення коштів, забезпечення контролю за їх обсягами та спрямування для державної інвестиційної діяльності, яка дасть змогу здійснювати подальші платежі з погашення та обслуговування боргу;

5. Слід надавати перевагу не короткостроковим позикам, а довгостроковим адже через відсутність економічного зростання держава не погашає кредити вчасно. [4].

Ефективне управління державним боргом передбачає розв'язання проблеми зниження боргового навантаження та ризику невиконання боргових зобов'язань держави з використанням різноманітних методів. Одним із найпоширеніших є *рефінансування державного боргу*, тобто погашення основної заборгованості і процентів за рахунок засобів, отриманих від розміщення нових позик. Для успішного застосування механізму

рефінансування необхідно, щоб держава мала високу репутацію держави-позичальника. Її досягнення та підтримка є важливим фактором для успішного управління державним боргом. На сьогодні репутація позичальників на світовому фінансовому ринку виражається в рейтингах, які присвоюються певній державі спеціальними агентствами відповідно до міжнародних правил рейтингування.

З позиції інвесторів, найбажанішим варіантом є повне, безумовне і своєчасне виконання державою своїх зобов'язань. Однак за умови неспроможності держави через певні причини забезпечити погашення позик і виплат за ними процентів, можуть прийматися рішення щодо *новації, уніфікації, конверсії, консолідації, відстрочки погашення боргів або ж анулювання державного боргу.*

- *Новація* – домовленість між позичальником і кредитором щодо заміни зобов'язання з певного фінансового кредиту іншим зобов'язанням.
- *Уніфікація позик* – об'єднання декількох раніше випущених позик. При цьому облігації та сертифікати раніше випущених позик обмінюються на облігації та сертифікати нової позики.
- *Конверсія* – одностороння зміна дохідності позики, коли держава заявляє про зниження для кредиторів дохідності з позик, отриманих державою.
- *Консолідація* – зміна умов обертання позик в частині терміну їх погашення, тобто рішення про перенесення дати виплати за зобов'язаннями на пізніший термін.
- *Обмін облігацій за регресивним співвідношенням* – кілька раніше випущених облігацій прирівнюються до однієї нової облігації.
- *Відстрочення погашення позик* проводиться, коли випуск нових позик використовується на обслуговування раніше випущених позик.
- *Анулювання боргу* – відмова держави від усіх зобов'язань щодо раніше випущених позик. Може бути зумовлене фінансовою неспроможністю держави або політичними мотивами. [6]

Основними напрямки подолання бюджетного дефіциту:

1. Загальне оздоровлення економіки країни.
2. Суворий і дієвий контроль інфляційних процесів в економіці.
3. Перебудова податкової системи.
4. Скорочення бюджетних дотацій.
5. Зменшення фінансування державних інвестицій.
6. Ефективне управління приватизаційними процесами.
7. Запровадження обов'язкового медичного страхування.
8. Економне і цільове витрачення бюджетних коштів.
9. Посилення контрольної роботи.
10. Зменшення витрат на утримання апарату управління.
11. Скорочення видатків на управління і оборону.
12. Використання неемісійних джерел покриття бюджетних витрат.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати даного дослідження варто зазначити, що державний борг безперечно впливає на функціонування національного господарства, є суттєвою проблемою для України, тому що гальмує процес розвитку економіки країни, проте жодна економіка світу не може обійтись без залучення додаткових фінансових ресурсів. У ході дослідження даної теми ми розглянули основні погляди вчених-науковців щодо формування державного боргу. Провівши економіко-статистичний аналіз державного та гарантованого державою боргу України в період з 2013 по 2018 роки було виявлено, що в Україні є тенденція до накопичування та збільшення обсягів державних запозичень дуже швидкими темпами.

Для ефективного управління державним боргом, розв'язання проблеми зниження боргового навантаження та ризику невиконання боргових зобов'язань

держави використовують різноманітні методи. Одним із найпоширеніших є рефінансування державного боргу, тобто погашення основної заборгованості і процентів за рахунок засобів, отриманих від розміщення нових позик. Для успішного застосування механізму рефінансування необхідно, щоб держава мала високу репутацію держави-позичальника. Її досягнення та підтримка являється важливим фактором для успішного управління державним боргом. На сьогодні репутація позичальників на світовому фінансовому ринку виражається в рейтингах, які присвоюються певній державі спеціальними агентствами відповідно до міжнародних правил рейтингування.

З позиції інвесторів, найбажанішим варіантом є повне, безумовне і своєчасне виконання державою своїх зобов'язань. Однак за умови неспроможності держави через певні причини забезпечити погашення позик і виплат за ними процентів, можуть прийматися рішення щодо новації, уніфікації, конверсії, консолідації, відстрочки погашення боргів або ж анулюванні державного боргу.

Новація - домовленість між позичальником і кредитором щодо заміни зобов'язання по певному фінансовому кредиту іншим зобов'язанням.

Уніфікація позик - об'єднання декількох раніше випущених позик. При цьому облігації та сертифікати раніше випущених позик обмінюються на облігації та сертифікати нової позики.

Конверсія - одностороння зміна доходності позики, коли держава заявляє про зниження для кредиторів доходності по позиках, отриманих державою. Консолідація - зміна умов обертання позик в частині терміну їх погашення, тобто рішення про перенесення дати виплати по зобов'язаннях на пізніший термін. Обмін облігацій за регресивним співвідношенням - кілька раніше випущених облігацій прирівнюються до однієї нової облігації.

Відстрочення погашення позик - провадиться, коли випуск нових позик використовується на обслуговування раніше випущених позик. Анулювання боргу - відмова держави від усіх зобов'язань щодо раніше випущених позик.

Може бути зумовлене фінансовою неспроможністю держави або політичними мотивами.

Постійне накопичення державного боргу приведе Україну до негативних економічних та соціальних наслідків, тому потрібно скорочувати обсяги державних запозичень. Якщо ситуація на рахунок боргової безпеки не змінюватиметься, не покращується, то через декілька років наша країна буде на стадії банкрутства. Перш за все, потрібно підвищувати рівень ВВП, за допомогою стимулювання розвитку бізнесу та підприємницької діяльності та також необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу країни. Країна також повинна зосереджувати свою увагу на внутрішньому кредитуванню, адже це дасть змогу знизити видатки на обслуговування та погашення державного боргу України. Якнайшвидше вирішення проблем заборгованості України сприятиме її економічному зростанню та забезпеченню стабільної фінансової ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз державного боргу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=578383>
2. Офіційний сайт Державної служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
5. Причини виникнення державного боргу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5186189>

6. Механізми управління державним боргом [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/>
7. Міжнародний Валютний фонд [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.imf.org
8. Управління державним боргом фонд [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://pidruchniki.com>
9. Боргова стійкість як стратегічний напрям підвищення рівня фінансово безпеки – К.: НІСД, 2016. – 50 с.
10. Завдання та методи управління державним боргом [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://studopedia.org/4-181136.html>
11. Управління державним боргом: Навч. посіб. – Прутська О. О., Сьомченков О. А., Гарбар Ж. В., Губанова Л. І., Руденко В. В./ за заг. ред. Прутковської О. О. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 216 с.

